

ВІДГУК

офіційного опонента

доцента кафедри міжнародної інформації

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидата історичних наук, старшого дослідника

Хахули Любомира Ігоровича

на дисертацію Притулюка Василя Євгеновича

**«Українсько-польська співпраця у справі охорони культурної
спадщини (1991–2021 роки)»,**

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у
галузі знань 03 «Гуманітарні науки», за спеціальністю

032 «Історія та археологія»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи. Українсько-польські відносини останніх тридцяти років характеризуються різносторонньою інституційною взаємодією в політичній, соціально-економічній, військовій, гуманітарній сферах. Надзвичайно важливим напрямом взаємин України та Польщі є культурна спадщина як духовна та матеріальна репрезентація багатовікової традиції формування культурних кодів сусідніх народів – українців і поляків. З початком 1990-х рр. стратегії політики демократичних України та Польщі в сфері пам'яткоохоронної діяльності закономірно перетнулися в площині міжнародної взаємодії й призвели до спільної меморіалізації національних місць історичної пам'яті. Критичне узагальнення сформованого українсько-польського досвіду діалогу/конфліктності у сфері збереження, відновлення, популяризації культурної спадщини є нагальним завданням української історичної науки позаяк реалізація національної політики збереження багатокультурної спадщини українського народу потребує науково обґрунтованих експертних пропозицій та рішень.

Дисертаційне дослідження Притулюка Василя Євгеновича, присвячене аналізу організаційно-правових засад, інституційного забезпечення, а також процесу формування й реалізації українсько-польської співпраці у сфері охорони культурної спадщини у період 1991–2021 років, є вчасним та актуальним з огляду на ті виклики щодо захисту та примноження європейської й світової культурної спадщини перед якими стоїть Україна. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 р., нищівне руйнування агресором місць української національної пам'яті актуалізувало необхідність узагальнення українсько-польського досвіду меморіалізації героїчних та/або трагічних сторінок минулого, а також надання йому практичного значення. Відсутність в українській історіографії комплексного дослідження новітньої українсько-

польської взаємодії в сфері охорони культурної спадщини надає кваліфікаційній роботі Василя Притулюка вагоме наукове значення.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність. Сформульовані в дисертації Василя Притулюка наукові положення та висновки ґрунтуються на архівних і опублікованих джерелах, а також на доробку українських та зарубіжних дослідників. У *вступі* дисертант обґрунтував актуальність обраної теми, вказав на її зв'язок з науковими планами Волинського національного університету імені Лесі Українки. Фахово сформований об'єкт та предмет дослідження, мета та завдання наукової роботи, хронологічні рамки й територіальні межі, а також наукова новизна і практичне значення отриманих результатів.

У *першому розділі* (С. 26–89) Василь Притулюк критично проаналізував стан наукової розробки проблеми, її джерельну базу та теоретико-методологічний інструментарій. Дисертант виокремив чотири групи історіографії проблеми – теоретичні узагальнюючі праці про українсько-польську співпрацю в питанні охорони культурної спадщини; тематичні дослідження юридично-правових аспектів міждержавних відносин, гуманітарного співробітництва України та Польщі, національних історичних політик, міжнаціональних відносин та ін.; публікації, присвячені регіональним чинникам українсько-польських взаємин; наукові розвідки з проблематики збереження та реставрації культурних пам'яток, охорони місць національної пам'яті, реституції культурних цінностей, спільних археологічних розвідок, обміну досвідом пам'яткоохоронної діяльності. Здійснений аналіз дозволив порівняти українські та польські альтернативні погляди на проблему охорони культурної спадщини наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть.

Джерельну базу роботи склали україномовні та польськомовні опубліковані й неопубліковані документи. Відрадно, що дисертант здійснив науковий пошук у авторитетній архівній інституції – Архіві актів нових (Варшава, Республіка Польща). До роботи також було залучено низку матеріалів із періодики – видань «День», «Урядовий кур'єр», «Політика і час», «Голос України», «Українська правда», «Дзеркало тижня», «Політика і культура», «Gazeta.ua», «Rzeczpospolita», «Gazeta Wyborcza», «Super Express», «Fakt», «Dziennik Gazeta Prawna», «Wprost», «Polityka». Методологічний інструментарій базувався на визначенні понятійно-категоріального апарату дисертації та характеристиці методологічних підходів – структурно-функціонального, синхронного, міждисциплінарного та інших.

Другий розділ дисертації (С. 90–115) присвячено становленню українсько-польської співпраці з охорони культурної спадщини. Автор проаналізував організаційно-правові засади та інституційне забезпечення пам'яткоохоронної

взаємодії України і Польщі. Зокрема акцентовано на процесі трансформації Національної комісії із питань повернення в Україну культурних цінностей у Державну службу з контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України та оцінено ефективність такого роду управлінських заходів. У цьому ж розділі дисертант розглянув місце засобів масової інформації у створенні суспільних дискурсів щодо пам'яток спільної культурної спадщини України і Польщі. Стверджено, що проблематика українсько-польських взаємин у сфері культурної спадщини відображалася у ЗМІ фрагментарно, й стосувалася конкретних подій – виявлених археологічних об'єктів, руйнування/відбудови місць національної пам'яті, відкритих нових туристичних об'єктів, створених історичних маршрутів тощо. Аналізуючи архівні матеріали, дослідник зазначив, що проблема охорони культурної спадщини отримала найбільшу популярність у польських ЗМІ на межі ХХ – ХХІ ст. та наприкінці 2000-х рр. Науково вивіреном також є висновок про те, що «інформація українських і польських центральних та регіональних ЗМІ відрізнялася за якістю, аналітикою та емоційним забарвленням, при цьому регіональні ЗМІ значно частіше порушували проблеми охорони культурної спадщини» (С. 114).

Спільні українсько-польські пам'яткоохоронні проєкти реалізовані у період між 1991 та 2021 роками дисертант розглянув у *третьому розділі* (С. 116–174). При цьому звернув увагу на такі ініціативи – відновлення й реставрацію культових та історичних споруд, українсько-польські спільні археологічні розвідки; реституція культурних цінностей в українсько-польських. Остання проблема залишалася вразливим місцем українсько-польських відносин й нерідко викликала емоційні суспільно-політичні дискусії. Спадщина Другої світової війни безпосередньо торкнулася і українських і польських культурних цінностей, які опинилися по різні сторони державних кордонів. Повернення Україні та Польщі зовнішньополітичної суб'єктності на початку 1990-х рр. започаткувало процес пошуку та реституції рукописів, книг, архівних збірок, предметів художнього та історичного значення, наукових колекцій. Василь Притулюк простежив хронологію взаємних реституційних заходів Польщі та України, а також їх зміст. Це дозволило надати рекомендацію про «можливість взаємного обміну ідентифікованими культурними цінностями за принципом «всіх на всіх», що, у свою чергу, відповідало б умовам двостороннього договору про співпрацю в сфері реституції».

Головні підходи до меморіалізації та героїзації українських й польських місць національної пам'яті досліджено в *четвертому розділі* (С. 175–224). Розглянуто засади формування історичних політик в Україні та Республіці, їх вплив на міжнаціональні відносини та публічне взаємсприйняття місць

національної пам'яті. У розділі акцентовано на нестабільності української гуманітарної стратегії у частині реалізації історичної політики та послідовність польських політичних практик щодо історії. Дисертант підкреслив, що однією з причин польсько-українського конфлікту пам'яті стала не чітка артикульованість української історичної політики в частині героїзації УПА, Степана Бандери, Романа Шухевича та інших сторінок і постатей визвольного руху. У той же час Польща одразу після демократизації 1989 р. розставила чіткі пріоритети в оцінці подій та учасників Другої світової війни. Одним із показових прикладів згаданої різниці став відмінний досвід меморіалізації Волинської трагедії 1943 р. в Україні та Польщі. З іншого боку, добрим прикладом узгодженого вшанування українсько-польського трагічного минулого стала справа відновлення та урочистого відкриття у 2005 р. т. зв. «Цвинтаря Орлят» на Личаківському кладовищі у Львові.

У висновках сформовано узагальнення наукового пошуку та подано рекомендації для гармонізації українсько-польських відносин у сфері збереження культурної спадщини. Список використаних джерел нараховує 648 позицій та оформлений відповідно до встановлених вимог.

3. Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації Притулюка Василя Євгеновича полягає у формуванні наукової гіпотези, розробці структури проблеми, презентації висновків, які не ставали раніше предметом спеціального наукового дослідження. До наукового обігу введено багато оригінальних документів із Архіву актів нових у Варшаві (Archiwum Akt Nowych w Warszawie). Оригінальністю відзначаються й пропозиції щодо вдосконалення законодавчих механізмів українсько-польського співробітництва; закономірностей формування національних політик пам'яті в Україні та Польщі; місця та ролі героїзації та меморіалізації національної історії в сучасних українсько-польських відносинах. За результатами науково-пошукової та аналітичної роботи здобувач підготував конкретні рекомендації із оптимізації українсько-польської співпраці у сфері охорони культурної спадщини, зокрема проблематики реституції та взаємного обміну реєстрами міць культурної пам'яті.

4. Практичне значення одержаних результатів дослідження. Систематизовані у роботі джерельний матеріал та наукова література, представлені здобувачем теоретичні висновки й узагальнення можуть бути застосовані при підготовці індивідуальних та колективних узагальнюючих праць, довідкових матеріалів із новітньої історії України та Польщі, Центрально-Східної Європи. Положення рекомендаційного характеру матимуть застосування у діяльності центральних та місцевих органів влади, неурядових організацій із вдосконалення механізмів захисту й збереження культурної спадщини в Україні і Польщі. Спеціалізовані інституції можуть застосувати

фактологічний матеріал та висновки під час розробки комплексних стратегій із популяризації багатокультурної спадщини.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Наукова робота Василя Притулюка була апробована відповідно до чинних нормативних вимог. Головні положення дисертації, проміжні та кінцеві висновки представлено на науковому семінарі кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки, 18 міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях, круглих столах. Результати дослідження опубліковано у 4 статтях в фахових виданнях категорії «Б», 1 статті в іноземному науковому журналі, 1 розділі в міжнародній колективній монографії та 16 виданнях за результатами наукових конференцій.

6. Відповідність дисертації встановленим вимогам. Зміст та структура роботи відповідають поставленій меті й завданням. Структурними складовими дослідження є: анотації (українською і англійською мовами), список публікацій за темою дисертації, перелік умовних скорочень, вступ, основна частина (чотири розділи, поділені на підрозділи), висновки, список використаних джерел (648 позицій українською, польською, англійською мовами). Загальний обсяг дисертації складає 296 сторінок, із них 229 сторінок основного тексту.

Представлена до розгляду робота відповідає вимогам чинної нормативно-правової бази, зокрема: Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН № 759 від 31 травня 2019 р.), «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 283 від 03 квітня 2019 р. та № 502 від 19 травня 2023 р.) та п. п. 6, 7, 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 341 від 21 березня 2022 р., № 502 від 19 травня 2023 р. та № 507 від 03 травня 2024 р.).

5. Відсутність порушення академічної доброчесності. У дисертації та наукових працях Притулюка Василя Євгеновича не виявлено ознак порушення норм академічної доброчесності. Використання ідей, результатів і прямих цитат інших авторів містять покликання на відповідні джерела й оформлені у належний спосіб. Навмисних спотворень цитат, тез та ідей не виявлено.

8. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи. Позитивно характеризуючи роботу, слід зупинитися на деяких її дискусійних аспектах.

– Аналіз взаємодії українських та польських музейних установ щодо збереження та популяризації культурної спадщини варто було б доповнити й досвідом Львівської національної галереї мистецтв ім. Б.Г. Возницького, Львівського історичного музею, які з початку ХХІ ст. розвинули плідну виставкову співпрацю із музеями Варшави, Вроцлава, Кракова, Гданська, Любліна. Така діяльність, серед іншого, відображена у каталогах спільних виставкових проєктів.

– Розглядаючи проблеми реституції культурних цінностей у взаєминах України та Польщі дисертант констатував: «Поступово пристрасі навколо спадку Оссолінських вщухають по обидва боки кордону, тьмяніючи на фоні нових суперечок у царині охорони культурної спадщини». Процитований висновок слід було б доповнити згадкою про напрацьовану формулу міжінституційної співпраці у сфері охорони культурних цінностей, їх дослідження, експонування та мікрофільмування. У 2003 р. Національний Заклад ім. Оссолінських та Львівська національна наукова бібліотека України ім. Василя Стефаника підписали угоду про реалізацію документаційно-інформаційного проєкту щодо культурної спадщини України та Польщі. Документ уможливив сканування фондів обох інституцій, взаємну передачу цифрових копій, щорічний обмін співробітниками задля взаємного вивчення колекцій, умов їх зберігання, систематизації та способів удоступнення та ін.

– Методологічний інструментарій дослідження посилила б категорія «воєнні втрати» (*straty wojenne*). Хоча в Республіці Польща немає актуального нормативного тлумачення цього поняття, в розумінні Міністерства культури і національної спадщини РП воєнними втратами Польщі «вважаються рухомі культурні цінності, втрачені в результаті Другої світової війни з польських територій після 1945 року, що походять з публічних, приватних та церковних колекцій». Крім того, від 2021 р. проводить діяльність Інститут воєнних втрат ім. Яна Карського.

– Робота лише б виграла від доповнення джерельної бази двотомним збірником «Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів: збірник документів і матеріалів / упор. Г. Сварник та ін. (Т. 1: 1939–1945. Львів, 2010; Т. 2: 1946–березень 1953. Львів, 2019)». Опубліковані у ньому документи висвітлюють втрати і переміщення книжкових, рукописних та мистецьких колекцій Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника у період 1939–1945 рр. й дозволяють зрозуміти передумови українсько-польської взаємодії 1991–2021 рр. у справі захисту культурної спадщини.

– У дисертації присутні граматичні, технічні та стилістичні погрішності й неузгодження. Наприклад, помилковою є друга частина такої тези автора: «Найпершими і найгострішими суперечками у царині реституції культурних цінностей стали баталії навколо Оссолінеуму – бібліотеки, що була вивезена поляками до Вроцлава зі Львова у міжвоєнний період» (С. 155). Насправді частина збірок Оссолінеуму була вивезена/передана до Польщі не у міжвоєнний, а власне в повоєнний період. Трапляється використання різних шрифтів тощо.

Водночас зазначені зауваження, пропозиції і побажання мають головно рекомендаційний характер і не впливають на високий фаховий рівень реалізованого дослідження.

9. Загальний висновок. Аналіз дисертації, анотації та опублікованих здобувачем праць дає підставу зробити висновок, що, представлене до розгляду в спеціалізованій вченій раді, дослідження «Українсько-польська співпраця у справі охорони культурної спадщини (1991–2021 роки)» є самостійним оригінальним авторським твором, виконаним на належному науково-теоретичному рівні, містить наукову новизну, теоретичне і практичне значення для історичної науки. Дисертант не порушив принципів академічної доброчесності. Наукова праця є завершеною роботою, а її автор, Притулюк Василь Євгенович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент:

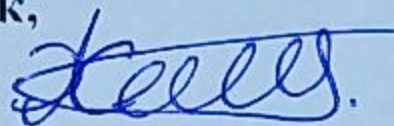
доцент кафедри міжнародної інформації

Національного університету

«Львівська політехніка»

кандидат історичних наук,

старший дослідник

Любомир ХАХУЛА

